

אונקלוס

יונתן בן עוזיאל

וְלִפְנֵי עֲבָדָיו וַיְהִי לְתַנִּין: וְהָיָה לְתַנִּינָא: י" וּקְרָא אָף עֲבָדָיו וְהָיָה לְחַוְרָמָא:
י" וּקְרָא גַם פִּרְעָה לְחַכְמִים פִּרְעָה. לְחַכְמִימָא וְלְחַרְשִׁיא. י" וּקְרָא לְחֹר פֶּרְעָה

תורה שב על פה

[מא] ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים וגו', באותה שעה התחיל פרעה משחק עליהם ומקרר אחריהם [עליהם] כתרנגולת, ואומר להם, כך אותותיו [אומנותו] של אלוהיכם, בנוהג שבעולם בני אדם מוליכין פרקמטיא למקום שצריכים לה. כלום מביאים מוריים לאספמיא דגים לעכו. אין אתם יודעים שכל המכשפים ברשותי הן, מיד שלח להביא תינוקות מן אסכולי שלהם ועשו אף הם כך. (שמו"ר פ"ט—ד)

[מב] ויקרא גם פרעה, ויקרא פרעה אין כתיב כאן, אלא ויקרא גם פרעה, אמר ר' לוי

[לט] וישלך אהרן את מטהו, קח את המטה (לח) זה שאמר הכתוב מטה עוזך ישלח ה' מציון (לט) זה המטה שהיה ביד יעקב אבינו, שנאמר כי במקלי עברתי את הירדן (מ) והוא המטה שהיה ביד יהודה שנאמר חותמך ופתילך ומטך אשר בידך (מא), והוא היה ביד משה שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך (מב) והוא היה ביד אהרן שנאמר וישלך אהרן את מטהו. (ילמדנו) [מ] ויהי לתנין, השליכו ונעשה לשלשה מינים, לעכס ולתנין ולראש פתנים.

(פיוטי יניי קרובות לשמות פג.)

(לח) במדבר כ, ז. (לט) תהלים קי, ב. (מ) בראשית לב, יא. (מא) שם לה, יח. (מב) שמות ז, יז.

והלשון: כאשר צוה ה' מוכיח שהתורה הדגישה שלא הוסיפו ולא גרעו אלא עשו בדיוק כציווי השם. וזהו שאמר שבאמת עשו כן בכל המכות בדיוק גמור כאשר צוה ה' אעפ"כ לא השגיח. ובמדרש אגדה כאן מביא רק סוף לשון התנחומא: עשו כל המופתים לפניו ולא השגיח. וראה לעיל אות לו. מ"ש מפ"י בעל הטורים אולי פי' כן כוונת המדרש וישלך אהרן את מטהו תחלה, ואחר כך המכה הזו הביאו כלומר אמר יהי לתנין, וצ"ע. ראה במילואים. [לט] מובא בילק"ש ח"א רמז תשטג. וראה שם ח"ב רמז תתסט. ולעיל פי"ג—קסג. פ"ד—פט. ותו"ש בראשית פ"ב—סז. פ"ח—פג. ומענין זה במדרש במדב"ר פי"ח—כג: ומטה אהרן יש אומרים הוא המטה שהיה ביד יהודה שנאמר ומטך אשר בידך, וי"א הוא המטה שהיה ביד משה ומעצמו פרח כו' ואותו המטה עתיד להיות ביד מלך המשיח. ועי' יומא נב. ובזהר ח"ב כח: ואמרת אל אהרן קח את מטך. מאי טעמא מטה אהרן ולא מטה משה. אלא ההוא דמשה איהו קדישא יתיר דאתגליף בגנתא עלאה בשמא קדישא. ולא בעי קודשא בריך הוא לסאבא ליה באינון חוטרין דחרשיא. ולא עוד אלא לאכפייא לון לכל אינון דאתיין מסטרא דשמאלא. בגין דאהרן אתא מימינא שמאלא אתכפיא בימינא. [מ] כנראה מקורו מאיזה מדרש, כמו רוב דבריו שנובעים ממדרשי חז"ל שהיו לפניו. ודורש שתנין הוא שם כללי לנחשים שונים. וראה בפדר"א פמ"ח: השליך אהרן מטהו לפני פרעה ונעשה נחש שרף, מיד קרא פרעה לחרטומים והשליכו מטותם ונעשו נחשים שרפים מיד רץ מטה אהרן ובלע מטותם. אע"פ שבתורה כתוב תנין מפרש שהיינו נחש שרף. וראה לעיל אות לה. לו. ובלקח טוב: ויהי לתנין מיד יהי לתנין. ד"א יהי אות לפרעה שנקרא תנין. [מא] תנ"י וארא יב. [מב] מובא בילק"ש כאן בשינוים. ובשמו"ר פ"ג—ד: ולא עוד אלא קרא לאשתו ועשתה כך שנאמר ויקרא גם פרעה מהו גם שאף לאשתו קרא ועשתה כך. ובשמו"ר כתי"ס מסיים המאמר: ועשתה כך. ולא מביא הדרש מקרא שנאמר וכו', ובאמרי נועם ופענח רזא: ויאמר גם פרעה, לרבות אשתו שהיתה שקולה כנגד כל החכמים והמכשפים. וראה מ"ש בתו"ש בראשית פ"ג—לד. לפרש הראי' שהביא מקרא גם לאישה. אמנם בלקח טוב שמות י, כו כנראה היתה לו גירסא אחרת בדרש זה שכותב: וכתוב ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים. אמרו רז"ל גם לרבות אשת פרעה, שהיא התחילה לקרוא למכשפים, ואח"כ פרעה, לכך נאמר גם פרעה. ובשכ"ט מוסיף: לפיכך אמר לו משה גם אתה תתן בידינו נחשים ועולות, כלומר אשתך ואתה בעצמך. ולפי זה אינו מבואר כלל שהיא עשתה כשפים. גם לפי הדרש שבתנחומא אינו מבואר כן אלא שקרא לאשתו ואמר לה כו'. ויש ג' סגנונים בדרש זה. ויסוד הדרש הוא שמקרא מסורס הוא כמבואר בבכור שור כאן: ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים תיבות הפוכות הם והוא כמו ויקרא פרעה גם לחכמים וגם למכשפים הגה"ה. וכן ברבעה"ת: המקרא מסורס הוא והוא כמו ויקרע פרעה גם לחכמים כו'. ופשט הכתוב ויקרא גם פרעה, כמו משה שאמר לאהרן שיעשה מופת זה כן קרא פרעה לחרטומיו ואמר להם שיעשו כן. בתרגום השבעים, הסורי, ולגטא, זיקרא פרעה. ומכאן ראייה למ"ש בתורה שלמה בראשית דף תקכד.

יונתן בן עוזיאל
 לחכימא ולחרשיא ועבדו
 לחוד הינון גיס ויקברי
 חרשין דקמצרים בלחשי
 קוסמיהון היקדין: י ושלקון
 אינש חוטרין וקו לחרשין
 וכן יד אההפיכו לקהני

אונקלוס
 וְעַבְדוּ אֹתָא אֲנֹן. חרשי
 מצרים. בְּלַחְשֵׁיהוֹן כּוֹן:
 יב ורמו נבר חוטרין. וקו

וְלַמְכַשְׁפִּים וַיַּעֲשׂוּ גַם־הֵם
 חֲרָטְמֵי מִצְרַיִם בְּלַחְשֵׁיהֶם
 כּוֹן: יב וַיִּשְׁלִיכוּ אִישׁ מִטְּהוֹ

ר ש י

להודיע שיש לרוך [לורך] צמי ששולח לתכס: לתנין. נחש: (יח) בלהטיהם. בלחשיהון. ולין
 לו דמיון במקרא, ויש לדמות לו להט החרב המתהפכת, דומה שהיח מתהפכת על ידי לחש:

ת ו ר ה ש ב ע ל פ ה

[מו] בלהטיהם, בלטיהם, אמר רבי אייבו בר
 נגרי אמר רבי חיאי בר אבא בלטיהם אלו
 מעשה שדים, בלהטיהם אלו מעשה כשפים וכן
 הוא אומר ואת להט החרב המתהפכת. (סנהדרין סז:)
 [מז] וישליכו איש מטהו וגו', אמרו יוחני
 וממרא למשה, תבן אתה מכניס לעפריים,
 א"ל למתא ירקא ירקא שקיל. (שמו"ר פ"ט—ד)
 [מח] וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם,
 חסר י' שאע"פ שעשו החרטומים מטיהם
 תנינם, לא שהו בארץ אלא מיד ויבלע מטה אהרן
 את מטותם. (מדרש חסרות ויתרות)
 [מח*] ויהיו לתנינם, אמר רבי יוסי אי תימא
 חרשיא כל מה דעבדין לאו איהו אלא בחיח

שקרא לאשתו ואמר לה ראי היאך באו היהודים
 לשחק בי, מניין שנאמר ותתן גם לאישה מג) אף
 כאן ויקרא גם פרעה. (תנחומא ישן וארא יב.)
 [מג] לחכמים ולמכשפים, מלמד שאפילו
 האומות אם יעשו דבר חכמה נקראו חכמים,
 ועוד לפי דעתם נקראים חכמים, כמו הוי חכמים
 בעיניהם מד), חכמים המה להרע מה) וכמו שהע"ז
 נקרא אלוה בדעת האומה העובדת אותו. (לק"ט)
 [מד] ויעשו גם הם חרטמי מצרים, מהו
 גם, אפילו התינוקות של ד' וה' שנים קרא
 ועשו כן. (שמו"ר פ"ט—ד)

[מה] ויעשו גם הם, ועשו הם דברי עמעום
 כשהם ניגלים נראה קלונם. (ילמדנו)

מג) בראשית ג, ו. מז) ישעיה ה, כא. מה) ירמיה ד, כב.

שחז"ל בהביטוי: אין כתיב כאן, רצו להוציא מגוססאות אחרות. [מג] ע"י מגלה טו. [מד] תנחומא וארא ג. ויקרא
 גם פרעה קרא לנערים ולתינוקות בני חמש בני ארבע שנים וישליכו איש מטהו לכך כתיב גם פרעה שלא קרא
 תחילה לחכמים ולמכשפים. ובסדר אליהו רבה (פ"ז) פ"ח: בכשפים אתה בא עלי, קרא לתינוקות מבית רבן ויעשו
 כיוצא בזה שנאמר ויקרא גם פרעה כו', ומבואר שדורש תינוקות מגם הראשון כמוכח גם מלשון השמו"ר לעיל אות
 מא. וכן בדרשת אבן שועיב: ויקרא גם פרעה ואמרין במדרש שקרא גם לתינוקות מאשקוליה שלהם ואף לאשתו
 ועשתה כן. [מה] בקטעי מדרשים מכת"י הגניזה ע"י מן. ובלק"ט כאן. וכ"ה באע"ז בארוך, ובקצר ביתר ביאור. וראה
 לקמן מה. ובתרגום רס"ג ויהי לתנינים: כמו תנינים. וברב"ח: לא אמר ויהיו תנינים אלא לתנינים בא ללמד שלא היה
 כח בחרטומים לעשותם תנינים ממש רק שנדמו לתנינים בחכמת הכשפים ואחיות עינים. [מו] ראה תו"ש בראשית
 פ"ג—רלו. קנג. מ"ש לבאר וצרף לכאן. ובתרגום יונתן כאן. ובתנחומא תשא ט: וירא העם כי בושש משה בא שש
 שעות נתכנסו ארבעים אלף שעלו עם ישראל ושני חרטומי מצרים בלהטיהם. וברש"י כאן. ובספר השרשים צד 241 בלהטיהם,
 במסתוריהם ה"א תמורת אל"ף, כי הוא מן לאט. [מז] במנחות פ"ה: אמרי ליה יוחנא וממרא למשה תבן אתה
 מכניס לעפריים (בכ"מ לעפריים) אמר להו אמרי אינשי למתא ירקא ירקא שקול, ובפירוש רבינו גרשום: אמרו יוחני
 וממרא ראשי המכשפים למשה תבן אתה מכניס לעפריים, כלומר עפרים שהוא מקום תבואה הרבה אתה מכניס לה תבן,
 וזיא כולה מלאה תבן. כך לארץ מלאה כשפים אתה מביא כשפים, אמר להו אמרי אנשי למתא ירקא ירקא שקול.
 למדינה שמוכרין שם ירק הבא ירק ששם מתקבצין הכל לקנות. וכ"ה בפרש"י שם. ובשמו"ר כתי"ס אינו גורס: יוחני
 וממרא. [מח] בפליטת סופרים וחוי"ת הערטהיימר. ומובא גם בכתי"י מדרש החפץ. [מח*] ראה לעיל מה. וסנהדרין

י לתנין: ויבא משה ואהרן אל-פרעה ויעשו כן כאשר צוה יהוה וישלך
 יא אהרן את-מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין: ויקרא גם-פרעה
 יב לחכמים ולמכשפים ויעשו גם-הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן: וישליכו
 והנה לתניא: יא. וקרא אף פרעה. לחכמיא ולחרשיא. ועברו אף אנון, חרשי מצרים, בלחשיהון כן: יב. ורמו

לתניא: י. ועל משה
 ואהרן לנת פרעה, ועברו
 כן, כמא דפקיד יי, ורמא
 אהרן, ית חוטריה, קדם
 פרעה, וקדם עבדוהי
 והנה לתניא: יא. וקרא אף פרעה, לחכמיא ולחרשיא, ועברו אף אנון, חרשי מצרים, בלחשיהון כן: יב. ורמו

רס"ג (יא) ויעשו גם הם, ויעשו כן.⁹ חרטומי, מלומדי. בלהטיהם, דבר הנעשה בחשאי ובהסתור.¹⁰

9 כתב ר"א בן רמב"ם: פירש רבינו סעדיה שענינו רצו לעשות, והביא ראיה ממה שני ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו. 10 כאלו כתוב בלאטיהם, וכן תרגם בלשון בלשון כד. וכן בספרו אמר"מ מ"ג פ"ה.

(יא) בלהטיהם, בלחשיהון, ואין לו דמיון במקרא. ויש לדמות רש"י לו: להט חרב המתהפכת (בראשית ג כד), דומה שהיא מתהפכת על ידי לחש.

אהרן קח (את) מטך ונטה ידך (להלן פסוק יט), וכתוב וירם ראב"ע במטה ויך את המים (שם כ). והנה הודיענו בפתחות הבי"ת, שהוא המטה הידוע⁸⁴, שאמר לו קח את מטך⁸⁵. ועוד, ומטך אשר הכית בו את היאור (להלן יז ה)⁸⁶.

(י) ויבא משה. גם זה מופת שהמטה היה לתנין, ואינו דומה למופת שעשה לישראל, כי לא נהפך רק לנחש⁸⁷. ויפתח⁸⁸ אמר נחש הוא תנין⁸⁹.

(יא) ויקרא גם פרעה לחכמים, חכמי המזלות. ולמכשפים, משנים דבר התולדות למראה העין⁹⁰. והחרטומים הם היודעים

84 הפתח שמתחת הבי"ת והדגש שאחריו הם במקום ה"א הידועה. 85 כעת הוא של אהרן. 86 בקצר: הלא תראה הכתוב אומר ומטך אשר הכית בו את היאור, ואהרן היה המכה. כד, כ הוא אומר: ואמר על המטה מטה האלהים בעבור האות שנעשה בו, ומטה האלהים הוא מטה משה והוא מטה אהרן כי בידו היה כאשר עשה בו האותות. 87 ד. ג. 88 קראי. 89 כך גם רש"י. ראה ד. ג. 90 במרמה, באחיז עינים.

למטה, ולא במן, ששם עשרה נסים¹¹. גם יקרא מטה משה בעבור שנעשו על יד משה בו האותות, והם עליונים ותחתיים. והעליונים ויט משה את מטהו על השמים וה' נתן קולות וברד (להלן ט כג). ואף על פי שאין כתוב המטה כי אם נטיית יד במכת חושך, יתכן להיותו כמו הראשונים. והתחתיים כמכת הארבה, ובקיעת הים, ולשוב המים, ומכה בצור. ונקרא מטה אהרן בעבור האותות שנעשו על ידו בצווי השם למשה, ומשה לאהרן. הלא תראה הכתוב אומר ומטך אשר הכית בו את היאור (להלן יז ה). ואהרן היה המכה. ואותות אהרן כלם תחתיים. והם התנין, ומכת היאור, והצפרדעים, והכנים. גם יתכן שתהיה נטיית היד להראות הרואים שהנוטה ידו הוא העושה האות. ותחלת אותות המטה בעצמו שנהפך לנחש בהר סיני, ואחרית אותותיו שהוציא פרח¹².

(יא) והנה הכתוב הפריש בין מעשה משה למעשה החרטומים, שאמר שהם לא עשו כי אם בדרך להט, וטעמו כמו להט החרב (בראשית ג כד). דבר שיקרא לעין רגע אחד ולא יעמוד¹³.

11 * ראה להלן טז ה. 12 במדבר יז כג. 13 מעין ברק.

זה הסדר והמצווה, שהיה משה מדבר קודם כמו שליח מהאל ספורנו יתברך ואחר כך היה אהרן מתרגם. כן עשו. לא הוסיפו ולא גרעו. (ז) ומשה בן שמונים שנה. ועם כל זקנתם השכימו והזדרזו לרצון קונם. כי אמנם מי שהגיע לשמונים גם בימים ההם כבר עבר ימי השיבה והגיע ל"גבורות"²¹, כמו שהעיד בתפלתו באמרו "ימי שנותיני בהם שבעים שנה, ואם בגבורות שמינים שנה" (תהל' צ י). (ט) תנו לכם מופת. המופת הוא להורות על גודל המשלח ושראוי לשמוע בקולו, אמנם האות הוא עדות לשליח, לפיכך עשה 21 בן שבעים לשיבה וכן שמינים לגבורה (אבות ב. כ).

רמב"ן (יא) בלהטיהם. אמרו רבותינו⁶⁹ שהם מעשה כשפים ועל ידי

מלאכי חבלה הם נעשים, והמלה מגזרת אש לזהט (תהלים קד ד), להבה תלהט רשעים (שם קו יח), והענין כי הם נעשים על ידי לוחטים, מלאכי אש מלהטת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב⁶⁹. * כענין ויגלה ה' את עיני נער אלישע והנה רכב אש וסוסי אש⁷⁰. ואולי יקראו כן המלאכים השוכנים באויר בגלגלי היסודות שקורין אותם שרים⁷¹, ועוד אבאר⁷² בעזרת הצור. אבל בלטיהם (להלן ח ג) אמרו שהם שדים, והמלה נגזרת ממלת לט, דברו אל דוד בלט (ש"א יח כב), כי השדים באים בלט, כי הם בעלי גופות מאויר שאינו נרגש, וזהו שאמר לחכמים ולמכשפים כי חכמי ההשבעות ואסיפת השדים היו ראשיהם וזקניהם, וחרטומי מצרים יכלול את שניהם⁷³, ולא ידענו גזרת המלה⁷⁴.

ואמר רבי אברהם⁷⁵ כי היא לשון מצרי או לשון כשדי כי לא מצאנו רק בדברי שניהם. והקורב כדברי רש"י⁷⁶ שהיא מלה

69 סנהדרין פז ב וראה רש"י וראב"ע. * 69 * ע"פ ישעיה מב כה. 70 ע"פ מ"ב ו ד: ויפקח ה' את עיני הנער וירא הנה החר מלא סוסים ורכב אש סביבות אלישע. 71 כ"ס"ש גורסים כאן: שדים, וכן בבחי"י. ואולם מלשון רבינו על המלאכים השוכנים בגלגלי היסודות, וגם מלשוננו הלהן בפרשת שופטים (דברים יח ט) בענין הכשפים, שכתב: "כי יש למזלות שרים ויהגו אותם והם נפשות לכידווי הגלגלים", ברור שהגירסא הנכונה כמו בכ"י: שרים (וכן משמע מלשון הזהר שקורא אותם שלטנין — אינון שלטנין מדברי עלמא בכל סטרא דישובא, זהר לך ע"א, א). וכן הגיה בכור זהב (ע"פ רמב"ן יתרו כ. ג ואחרי יז, ז). 72 ויקרא יז ז, טז ח. דברים יח ט. 73 החכמים והמכשפים. 74 חרטומים. 75 ראב"ע פי' הארוך. 76 ראה בראשית מא ח.

חזקוני אתכם. צורך לשון יכולת וממשלה, כדאיתא באגדה²⁶: למה נקראו עבודת כוכבים אלהים, רבי יוסי אומר שלא יהא פתחון פה לאומות לומר לא נקראו אלהים, שאילו נקראו אלהים היה בהם צורך. יזבחו לשדים לא אלוה (דברים לב יז), מתרגמיני: דבחין לטעותא²⁷ דלית בהון צורך. והשלך לפני פרעה יהי לתנין, לפי שהיה פרעה מתגאה בעיניו וקורא לו תנין כד"א: התנין הגדול (יחזקאל כט ג), אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לו לפרעה מה מטה זה נעשה תנין ובוולע מטות וסופו לחזור ולהיות עץ יבש, אף אתה בולע שנים עשר מטות שבטי ישראל וסופך להיות כעץ יבש ומת²⁸. יהי לתנין, פרשה זו נאמרה כבר בפרשת שמות: ראה כל המופתים אשר שמתני בידך ועשיתם לפני פרעה (לעיל ד כא), ונשנית כאן בשביל דבר שנתחדש בה, ומה הוא החדוש שלא לעשות לפני פרעה רק: יהי לתנין.

(יא) ויקרא גם פרעה, מהו "גם" אפילו התינוקות²⁹ שבכאן יכולין לעשות כן.

26 [ספרי עקב מג]. 27 לפנינו: לשרין. 28 ע"י תורה שלמה לג. 29 פירוש זה הובא ברוב"א, והוא מוסיף לבאר: "ולפי הנראה לפירוש זה המקרא הזה מסורס הוא. והוא כמו: ויקרא פרעה גם לחכמים וכו'".

כא בַּיָּאֵר לְדָם: וְהִדְגָּה אֲשֶׁר-בַּיָּאֵר מֵתָה וַיִּבְאֵשׁ הַיָּאֵר וְלֹא-יִכְלּוּ מִצְרַיִם
 כב לְשִׁתּוֹת מַיִם מִן-הַיָּאֵר וַיְהִי הַדָּם בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיַּעֲשׂוּ-כֵן חֲרָטְמֵי
 מִצְרַיִם בְּלִטְיֵיהֶם וַיַּחֲזֹק לִב-פַּרְעֹה וְלֹא-שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה:
 כג וַיִּפֶן פַּרְעֹה וַיָּבֵא אֶל-בֵּיתוֹ וְלֹא-שָׁתָה לְבוֹ גַם-לְזֹאת: וַיַּחְפְּרוּ כָל-מִצְרַיִם
 כה סְבִיבֹת הַיָּאֵר מַיִם לְשִׁתּוֹת כִּי לֹא יִכְלּוּ לְשִׁתּוֹת מִמֵּי הַיָּאֵר: וַיִּמְלֵא שְׁבַעַת
 יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת יְהוָה אֶת-הַיָּאֵר:

דבנהרא לדמא: כא. ננוני
 דבנהרא מיתו וסרי נהרא,
 ולא יכילו מצראי, למשתי
 מיא מן נהרא, נהנה דמא
 בכל ארעא דמצרים:
 כב. נעברו כן, תרשי
 מצרים בלחשיהון, נאפקן
 לבא דפרעה ולא קביל
 מנהון, כמא דמליל יי:
 כג. נאפקני פרעה, ועל
 לביתיה, ולא שוי לביה אף לדא: כד. נחפרו כל מצראי, סחרנות נהרא מיא למשתי,
 ארי לא יכילו למשתי, ממיא דבנהרא: כה. ושלמו שבועא יומין, בתר דמחא יי ית נהרא:

רס"ג (כד) מים לשותות, בארות לשותות מהם מים.
 (כה) וימלא, וכאשר מלאו.

רשב"ם (כא) מתה, טעמו למעלה שהוא לשעבר. אבל מתה אנכי (בראשית
 ל א) להבא טעמו למטה, ומתה עלי רחל (שם מח ז) טעמו
 למעלה שהוא לשעבר.
 (כג) גם לזאת, שכבר נִיחַזַק לב פרעה (פסוק יג), מעצמו, וגם
 עתה נחזק מאליו. אבל בצפרדע שכת' והכבד את לבו (להלן ח
 יא), שהוא עצמו נתכוון להכביד את לבו, לכן כתב בפרשת ערוב
 ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת (להלן ח כח), שהרי כבר
 הכביד את לבו פעם אחרת.
 (כה) שבעת ימים, כך היתה מכת היאר.

רמב"ן (כג) גם לזאת, למופת המטה שנהפך לתנין וגם לזה של דם.
 ויותר נכון גם לזאת שהיתה מכה⁸⁴ והיה לו לירא פן תהיה בו יד
 השם מעתה.
 (כה) ופסוק וימלא שבעת ימים, קשור בעליון, וימלא בזה שבעת
 ימים שחפרו מצרים סביבות היאור ולא יכלו לשותות ממימי
 היאור עד מלאת שבעת ימים אחרי ההכאה.
 84 עיין לעיל פסוק טז.

ספורנו מראות הדם, אבל תהיה בו צורת הדם בעצמותו ובמראיתו
 ולפיכך תמות הדגה²⁵. ונלאו מצרים. לחפור סביבות היאור מים
 לשותות כאמרו "ויחפרו כל מצרים סביבות היאור" (פס' כד).
 (כג) ולא שת לבו גם לזאת. להבין ההבדל אשר היה גם בזאת בין
 הפועל האלהי לפועל המכשפים, שפעולת האל יתברך היתה
 שינוי בטבע היאור, אשר הוא כולו בלתי נפסד, והפך אותו לטבע
 דם אמתי, עד שמתו בו הדגים, ופעולת החרטומים היה שינוי
 בדבר נפסד²⁶ ואולי באחיזת עינים²⁷.
 25 מי היאור נהפכו לדם ממש ולא רק שגראו המים אדומים כדם, ולזה מתה כל הדגה
 שביאור. 26 יש מוסיפים: בחלק מן המים. 27 כמו התנינים של החרטומים.

ראב"ע הקצר הטיים מעצים גם מאבנים. והם בגנות גם בארמונים, ושם מים
 תמיד.
 (כב) וטעם בלטיהם, כמו ותבוא אליו בלט (שופטים ד כא)
 בדברי סתר. ויש שואלים הלא כל המים נהפכו לדם, ואנה מצאו
 החרטומים מים והפכום, והתשובה, אמת כי כל המים הנראים
 למעלה מן הארץ נהפכו לדם. והעד, שהיו שותים מהמים שחפרו
 וגם כן הפכו הם²¹.
 (כה) וטעם וימלא, כי עמד הנגע שבעה ימים. ואמר הכתוב אחרי
 21 ואחר שעמדו חושפים הפכו לדם, וראה בארון.

(כב) בלטיהם, לחש שאומרין אותו בלט ובחשאי³⁹. [נורכותינו רש"י
 אמרו⁴⁰: בלטיהם, מעשה שדים, בלהטיהם (פסוק יא), מעשה
 כשפים⁴¹]. ויחזק לב פרעה, לומר: על ידי מכשפות אתם עושים
 כן, תבן אתם מכניסין לעפריים, עיר שכולה תבן⁴², אף אתם
 מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים.
 (כג) גם לזאת, למופת המטה שנהפך לתנין, ולא לזה של דם.
 (כה) וימלא מנין⁴³ שבעת ימים, שלא שב היאור לקדמותו,
 שהיתה המכה משמשת רביע חדש, וג' חלקים היה מעיד ומתרה
 בהם.

*39 ראה חזקוני ח ג. 40 סנהדרין סג ב. [41] בד"ר ליתא. 42 מנחת
 פה א. 43 הוקשה לו דהיה לו לומר "וימלאו" לשון רבים לכן פירש"י דקאי על
 המנין דהוא לשון יחיד (דבך טוב).

(כב) ויעשו כן. מלת בלטיהם מגזרת ותבא אליו בלט (שופ' ד
 כא), בדברי סתר הנעלמים מן העין¹⁶, ואין המלה חסרת ה"א¹⁷,
 כי הה"א איננה מאותיות המשך באמצע המלה¹⁸. ויש לשאול,
 אם על יד אהרן נהפכו כל מימי מצרים לדם, אנה מצאו
 החרטומים מים והפכום, והתשובה, אהרן לא הפך רק המים
 שהיו על הארץ, לא המים שהיו תחת הארץ, והחרטומים חפרו
 והוציאו מים והראו כי נהפכו לדם. ויש הפרש גדול בין מעשה
 אהרן ובין מעשיהם, כי אהרן הפך כל היאור שהיה לפניו, וכל
 מים שהיה בכל גבול מצרים שלא היה רואה אותם. ועוד כי הפך
 מים שאינם עומדים רק רצים תמיד, ומים אחרים באים, ועוד כי
 עמדה המכה שבעת ימים. והחרטומים לא הראו שהפכו רק מים
 מעטים עומדים בכלי, וזה היה רגע אחד עד ששב פרעה אל ביתו.
 (כג) ויפן, וטעם גם לזאת, כי הזכיר בתחלה את המטה שהיה
 לתנין ובלע המטות¹⁹.

(כד) ויחפרו. רבים אומרים, כי המים היו ביד המצרי אדומים
 כדם, ונתלבנו ביד הישראל²⁰. א"כ למה לא נכתב את זה
 בתורה. ולפי דעתי, כי מכת הדם והצפרדעים והכנים היתה
 כוללת המצרים והעברים, כי אחר הכתוב נרדוף. ואלה השלש
 מעט הזיקו, רק מכת הערב שהיתה קשה, השם הפריש בין
 המצריים ובין ישראל. וככה מכת הדבר והברד בעבור מקניהם²¹,
 ולא כן בשחין, ולא בארבה, כי הם יוצאים ממצרים, וכאשר חפרו
 המצרים כן חפרו העברים.

(כה) וימלא, הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים,
 ולא כן בשאר המכות.
 16 מן לט — עטה וכסה. 17 מן להט, כמו בפסוק יא. 18 כמו בסוף
 המלה, כשהיא נמשכת אחר התנועה כנחה ונעלמת. 19 המלה גם באה לרבות.
 — לפעולה הזאת, שהיא האות השני. ראה רש"י. 20 כ"ה בשמ"ר ט ט.
 21 שלא ייהרגו, לפיכך כתוב: רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה כרד (ט, כו).
 רק בערוב דבר וכרד וחשך מצויינת הפליה בין ישראל ובין המצרים.

י עֲפָר הָאָרֶץ הָיָה כְּנִים בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיַּעֲשׂוּ-לָן הַחֲרָטְמִים בְּלִטְיָהֶם
טו לְהוֹצִיא אֶת-הַכְּנִים וְלֹא יָכְלוּ וַתְּהִי הַכְּנִם בְּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: וַיֹּאמְרוּ
הַחֲרָטְמִים אֶל-פְּרַעֲה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הוּא וַיַּחֲזֹק לִב-פְּרַעֲה וְלֹא-שָׁמַע

עֲפָר דָּאֶרְעָא, הָנָה [נ"י
הַנְּתָן] קְלִמְתָא בְּכָל אֶרְעָא
דְּמִצְרַיִם: יֵד. וַעֲבָדוּ כֵן
חֲרָשָׂא בְּלִחְשִׁיהוּן, לְאַפְקָא
יָת קְלִמְתָא וְלֹא יָכִילוּ.
וַהֲנִת קְלִמְתָא, בְּאֶנְשָׁא
וּבִבְעִירָא: טו. וַאֲמְרוּ חֲרָשָׂא לְפְרַעֲה, מָחָא מִן קְדָם יֵי הִיא, וְאַתְפַּקְף לְבָא דְפְרַעֲה וְלֹא קִבְלִי

רט"ג (יד) ותהי הכנס, כי נדבקו הכנים.

(טו) אצבע אלהים היא, זאת מכה מאת ה'.

רשב"ם (טו) אצבע אלהים הוא, מכת מדינה ולא על ידיהם של אלו
הינתן זה, שאילו באו על ידי מכשפות אף אנו היינו עושים כן.

רמב"ן (יד) ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים, אמר ויעשו
כן, שהכו בעפר הארץ ואמרו השבעת השדים ועשו לטיהם⁹³
כאשר עשו בשאר פעמים להוציא את הכנים ולא יכולו. ויתכן⁹⁴
93 ע"פ כ"י. ובס"ש: להטיהם. 94 אי נמי ויעשו כן לא אהכאה קאי שהכו עפר
הארץ. אלא שעשו דברים הידועים להם להוציא הכנים כאשר עשו בשאר פעמים
שיכלו להוציאם, ולא יכלו להוציא בזה הפעם (טור).

חזקוני (יד) ולא יכלו, שהיה כל העפר היה כנים ומאין באים להם כנים.
ו"מ להוציא את הכנים, לבטל, ולכך נסו לבטלם, כי בכך ירגישו
הבריות, אבל להביא אותם כמו שעשה אהרן לא נסו, שהרי כבר
היה כל עפר הארץ כנים. ד"א ולא יכלו, לא יכלו לעמוד איש
לפני אחיו מפני הבושה שהיו מלאים כנים, כיוצא בו מפני
השחין (להלן ט יא) שהיו מלאים שחין. ד"א ולא יכלו, לפי שכל
עפר הארץ היה כנים ולא היו רגליהם נוגעות לארץ, וכל זמן
שרגליו של מכשף אין נוגעות לארץ אין כשופו מצליח⁴². ולא
יכלו, אף על פי שבדם וצפרדעים עשו כמשה ואהרן, ומ"מ לא
בטלום, בשלישית לא נתן בהם כח לא לעשות ולא לבטל כדי
שלא יהיו מוחזקין בדבר, וכשראו שלא יכלו אמרו: אצבע
אלהים היא (פסוק טו), ולא עשו כשוף. ואין הטעם לפי שאין
השד שולט בפחות מכשעורה⁴³, דאם כן מפני מה לא יכלו
להוציא את הערוב⁴⁴.

(טו) אצבע אלהים היא, מכת מדינה היא זו⁴⁵, דאילו על ידיהם
של אלו באה גם כך היינו עושים. אצבע אלהים היא, לשון נקבה
בחירוק⁴⁶. ויחזק לב פרעה, גם על זאת לא שאל רפואה לפי שלא
היתה אלא בעפר⁴⁷, וכליו היו מכובדים בכל יום, וכן מנהג כל
הגדולים, גם העניים רגילים בכנים ואינן חוששין. מכה זו היתה
בלא התראה, וכן היה הסדר: בשתים היה מתרה, ובשלישית מכה
בלא התראה, דכיון שחטא אדם ושנה נעשה לו כהיתר⁴⁸, מה
תועלת יש להם בהתראתו מאחר שלא יחזור בו, ועוד כי כנים
שחין חושך שהיו מכות שלישיות הם מכות הוות ולא ישוב
באזהרתן. ולפי שהן משולשות היה ר' יהודה נותן בהן סימנין:
דצ"ך עד"ש באח"ב⁴⁹, רק במכת בכורות ששיתפה עם שלש
אחרונות שאין נכון לקבוע תיבה בשביל אות אחת. וי"מ⁵⁰ נתן

42 ירו' סנהדרין פ"ז ה"ח. 43 כדאיחא בסנהדרין פ"ז טו ב. 44 ובחדושי
אגרות למהרש"א (סנהדרין שם) מיישב קושיא זו דר"ל "כיון דכבר ראו במכת כנים
דאצבע אלהים היא האמינו אחר כך בכל המכות דמאלהים היו ולא עשו כמו כן על ידי
שדים". ע"כ. ובבכור שור כותב: "ועליהם (על דברי ר"ל כי אין השד שולט וכו') אין
להשיב". 45 מאת מערכת הכוכבים ולא באה מכת משה מאת השם. וכן פירש
ראב"ע. 46 אע"פ שכתובה "הוא". 47 והיכליו (של פרעה) של רצפת שיש
היו ומכבדו אותם בכל יום ולא היו שם עפר וכנים וכן כל השרים הגדולים. העניים
וכי' (בכור שור - מקור הפירוש). 48 יומא פ"א א. 49 הגדה של פסח.
50 ראה הגדה שלמה הע' 554.

(יד) להוציא את הכנים, לבראותם ממקום אחר. ולא יכלו, שאין רש"י
השד שולט על בריה פחותה מכשעורה⁵⁵.

(טו) אצבע אלהים הוא, מכה זו אינה על ידי כשפים. מאת המקום
היא⁵⁶, כאשר דבר ה', ולא ישמע אליכם פרעה (לעיל ז ד).

55 סנהדרין פ"ז טו ב. 56 שמור"י ז.

במטה, כדרך, ומטף אשר הכית בו את היאור (להלן יז ה)⁴¹. ותהי ראב"ע
הכנס, שם המין⁴² והמ"ם נוסף, או הוא תחת ה"א⁴³, ואינונו הארוך
שרש. ולפעמים הוא סימן לשון נקבות⁴⁴, כמו צפרדעים, כי
האחת, ותעל הצפרדע (לעיל פסוק ב), והעד כנים⁴⁵. ותהיה מלת
הכנס זרה בעבור תוספות המ"ם, כמו ריקם, חנם. ויפת⁴⁶ אמר, כי
המ"ם סימן למצרים, כי האחת כן מן כנים, כמו פת מפתים. וזהו
המלה כדרך בתוך האהלי (יהושע ז כא)⁴⁷. ואל תתמה בעבור
שאמר כל עפר הארץ היה כנים, בעבור שהכה במטה במקום
אחד⁴⁸, כי כן היה דבר המים, ודבר השחין. כי הטעם הוא כי אז
תחל המכה.

(יד) ויעשו כן, שהכו עפר הארץ. להוציא את הכנים, טעמו
להולידם מהארץ כמעשה אהרן ולא יכלו, וטעם להזכיר ותהי
הכנס, פעם אחרת כי גם היא היתה בחרטומים⁴⁹.

(טו) ויאמרו, בעבור שראו, שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין, גם
41 והרי לא משה הכהו. 42 לכן בא ביחיד. 43 מן כן או מן פנה. 44 כאן
עבר לדבר על מספר רבים: כנים, שמן הסיימת-ים אין ללמוד את המין ואת היחיד.
45 היחיד נקבה, הרי כתוב ותהי הכנס, כמו בצפרדעים ותעל. 46 קראי.
47 שבה היא הידיעה עם כינור. 48 היה צריך להודיע, שאהרן הכה את עפר
הארץ במקום אחד, בו ברגע היה עפר כל ארץ מצרים כנים. 49 ראה פ"י הקצר.

(יד-טו) להוציא את הכנים, טעמו להולידם מן הארץ. ולא יכלו, ראב"ע
פועל עבר מהבנין הקל. והאות הגדול כי הנה העפר במקום הקצר
אחד³⁶, והיה הכנים בכל מלכות מצרים. ואין זה מעשה מטה, כי
אם מעשה עושה ארץ בכחו³⁷, ולמה אמר שנית ותהי הכנס, זה
טעמו, וכאשר היה הכנס באדם ובבהמה, אמרו החרטומים אצבע
אלהים היא. זו מכת אלהי הארץ היא, ולא בא על ידי משה, כי
הנה המכה גם היא בבהמה. וכבר הודעתין³⁸, כי פרעה ועבדיו
היו מאמינים באלהים, רק כחשו השם, על כן חזק לב פרעה.
36 העפר המוכה היה במקום אחד. 37 מעשה ה'. 38 ראה לעיל ג יג, ה ב.

בחשך, וזה כי תשע המכות שהיו לאותות ולמופתים³⁵ היו דצ"ך ספורנו
עד"ש בא"ח בלבד, כי מכת בכורות לא היתה לאות ולא למופת,
אבל היתה לעונש כמבואר למעלה³⁶, והנה דצ"ך היו אותות
בשתי היסודות הכבדים³⁷, ועד"ש היו אותות בבעלי חיים,
ובא"ח היו אותות באויר³⁸, ובכל שתיים מהן³⁹ התרה, ובשלישית
נעשה האות בלתי התראה⁴⁰, כאמרו "הן כל אלה יפעל אל,
פעמים שלש עם גבר" (איוב לג ט).

35 ולא לעונש. 36 לעיל ד כג: ז ד. 37 מים ועפר, אברבנאל. 38 ויש
להוסיף גם יסוד האש במכת ברד (ט כג) או שחין. 39 מן דצ"ך עד"ש בא"ח.
40 ה"ש.

ראב"ע הארוך

במכת הדם והצפרדע, ולא יכלו עתה לעשות כאשר עשה אהרן, אמרו לפרעה לא באה זאת המכה בעבור ישראל לשלחם, רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על מזל ארץ מצרים, כי כבר פירשתי*49, כי פרעה לא כחש הבורא, רק השם שהזכיר לו משה. וזה בדרך כי לא ידו נגעה בנו, מקרה הוא היה לנו (ש"א ו ט) מן השמים, על כן חזק לב פרעה. ואשר יחזק זה הפי', שאמרו

אצבע אלהים היא, ולא אמרו אצבע ה' שהוא אלהי ישראל, ראב"ע הארוך כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים העתירו אל ה' (לעיל פסוק ד), וזה השם הזכיר במכות האחרונות. ועוד, כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור לפני היותה, וככה מכת הצפרדעים, ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים. *49 [לעיל ו ב].

רמב"ן

שילמד ויעשו כן שעשו כהוגן דברים מוציאים את הכנים ולא הצליחו מעשיהם בפעם הזאת, כי חכמי החרטומים יודעים היו מה בכח ידם לעשות, וכבר נסו כן מעשיהם פעמים אחרות. (טו) ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים הוא, אמר רבי אברהם⁹⁵ כי בעבור שעשו כמעשה אהרן בדבר התנין גם במכת הדם והצפרדע, ולא יכלו עתה לעשות כן. אמרו אל פרעה לא באה זאת המכה על יד אהרן בעבור ישראל, רק מכת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים על ארץ מצרים, כי פרעה לא כחש הבורא⁹⁶ רק השם שהזכיר לו משה, וזהו כדרך כי לא ידו נגעה בנו מקרה הוא היה לנו (ש"א ו ט) על כן חזק לב פרעה. והביא ראיה מפני שלא אמר אצבע ה', שהוא אלהי ישראל כאשר אמר פרעה במכת הצפרדעים העתירו אל ה' (פסוק ד). ועוד כי משה אמר לפרעה דבר מכת היאור⁹⁷, ולא הזכיר לו בתחלה מכת הכנים. ואין דבריו נכונים בעיני, כי המקרה לא יקרא אצבע אלהים, רק המכה הבאה מאתו בעונש תקרא יד ה' ואצבע אלהים, כאשר נאמר בכתוב שהביא, לא ידו נגעה בנו⁹⁸, וכתיב וירא ישראל את היד הגדולה (להלן יד לא), והיתה יד ה' בכס ובאבותיכם (ש"א יב טו), כבדה מאד יד האלהים שם (שם ה יא). ועוד כי לא עמדו החרטומים לפני משה אחרי כן גם במכת הערוב שהיתה בהתראה, ולא בשאר המכות⁹⁹. אבל הענין כפשוטו כי בראות החרטומים שלא יכלו להוציא את הכנים הורו כמעשה אהרן שהיה מאת האלהים, ולכן לא קרא להם פרעה מן העת הזאת והלאה¹, ולהמעיט הענין אמרו אצבע אלהים², ולא אמרו יד אלהים, כלומר מכה קטנה מאתו, ולא אמרו אצבע ה', כי פרעה ועבדיו לא יזכירו השם המיוחד רק בדברם עם משה בעבור שהוא יזכירנו להם. ומה שלא יכלו החרטומים להוציא את הכנים סבה מאת השם³ היתה להם, סכל עצתם ברצונו שהכל שלו והכל בידו. והנראה בעיני עוד כי מכת הדם להפוך תולדת המים לדם, ומכת הצפרדעים להעלותם מן היאור⁴, יכלו לעשות כן כי אין בהם בריאה או יצירה, כי לא אמר הכתוב ויהיו הצפרדעים, רק ותעל הצפרדע (לעיל פסוק ב) שנאספו ועלו, רק מכת הכנים היתה יצירה ואין

95 ראב"ע פי' הארוך. 96 ע"י לעיל ה ג. 97 לפני היותה. וככה מכת הצפרדעים (ראב"ע). 98 הרי שמלת "ידו" נאמרה על המכה הבאה מאתו. 99 כלומר לא קראו לחרטומים מכאן ואילך, כי לא עמדו לפני משה (מלשון הטור) לעשות כמעשיו. אע"פ שהתירה בהם תחלה, כמו במכת הערוב, ועוד. והנה מזה תורה למה שכתב הראב"ע שמפני שלא הזכיר לו משה בתחלה מכת הכנים אמרו החרטומים שהמכה באה רק כפי מערכת הכוכבים ולא מכח משה מאת ה' יתברך, שאם כן משום מה לא קרא להם פרעה, במכות הבאות שהיו בהתראה, לנסות כוחם אם יוכלו גם הם לעשות כן, אלא ודאי ממכת כנים נוכחו לדעת כי מאת השם היא לעונשם, ולכן לא עמדו לנסות כוחם כאשר יסוף הרמב"ן בהמשך: ועוד שם חששו לדמות עצמן למשה... ומה שאמר הכתוב בשחין (להלן ט, יא) ולא יכלו החרטומים עוד לעמוד, עיין בפירושו רבינו שם: לא באו בהיכל המלך ולא נראו לפני משה בחוצות וכו', וכוונתו בזה שלא נקראו כלל לפני פרעה. וכן פירש רבינו בדרשתו תורת ה' תמימה (כתבי רמב"ן ח"א עמ' קמו). שמה שאמר הכתוב "ולא יכלו החרטומים" לא שהיה נסיון מפרעה אלא הכתוב הוא שהודיע עי"ש. 2 כלומר מכה מיד האלהים, ומפני שהמכה בכל מקום מכוונה ביד, אמר אצבע ולא יד, למעט המכה, לומר שהיא מכה קטנה שאפשר לסבול אותה, ומכל מקום הורו החרטומים ונודע להם כי מאת אדון הכל בא מעשה משה ודרשת

טבע העפר להיות כנים, על כן אמר והיה לכנים (פסוק יב), ואמר רמב"ן להוציא את הכנים, כענין תוצא הארץ נפש חיה וגוי' ויהי כן (בראשית א כד), ולא יוכל לעשות כמעשה הזה זולתי היוצר יתברך ויתברך. ואמר ויעשו כן ולא יכלו, כי השביעו השדים לעשות מאמרם ואין בהם כח. ומה שיחזק דברי בצפרדעים⁵ אמרם⁶ רבי עקיבא אומר צפרדע אחת היתה השריצה ומלאה כל ארץ מצרים, אמר לו רבי אלי(י) עזר בן עזריה מה לך עקיבא אצל הגדה כלך מדברותיך⁷ ולך אצל נגעים ואהלות, צפרדע אחת היתה שרקה להם והם באו. שלא ראה ר' אלעזר בן עזריה שיוכלו החרטומים להביא טבע חדש בצפרדע להוליד רבות חוץ מטבעם אבל אספו אותן להעלותן. ועל דעת רבי עקיבא שרץ היאור צפרדעים שישרוץ בהם יותר ממנהגו. ועל דעת רבי אלי(י) עזר בן עזריה כמו שרצו בארץ (בראשית ט ז) ענין תנועה כמו שפרשתי בסדר בראשית⁸, שיאספו ויתנועעו ביאור ומשם יעלו על המצרים. ורבותינו אמרו⁹ בכנים שאין השד שולט על בריה פחותה מכעדה¹⁰, ולא יכלו¹¹ אפילו לאסוף כנים ממקומם ולהביאם¹². ואמרו במדרש רבה עוד¹³, כיון שראו החרטומים שלא יכלו להוציא הכנים מיד הכירו שהיה מעשה אלהים ולא מעשה שדים, ועוד לא חששו¹⁴ לדמות עצמם למשה להוציא את המכות. ומה שאמר ר"א¹⁵ כי משה לא הודיעם מכת הכנים, נראה בעיני שהכה אהרן במטה לעיני פרעה כאשר עשה בפיו¹⁶, אבל לא התרה בו כי אין הקב"ה מתרה בפרעה רק במכות אשר בהן מיתה לאדם וכתיב בצפרדעים, וצפרדע ותשחיתם (תהלים עח מה), שהוא רומז למיתה או להשחתה שהזכירו רבותינו¹⁷ שהיו מסרסים אותם, וכן הארבה ימיתם ברעב, כי אכל יתר הפלטה הנשארת להם מן הברד¹⁸, והכל רחמים מאתו באדם, כענין שנאמר ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא (רשע) בעונו ימות ואתה נפשך הצלת (יחזקאל לג ט). ולכן לא התרה בו בכנים ולא בשחין ובחשך רק בדבר, בעבור שהוא מיתה, וראוי שתחול גם באדם כאשר אמר לו אחר כך ואולם בעבור זאת העמדתך (להלן ט טז), ולכן הודיעו הענין איך יהיה.

הרמב"ן שם). 3 יובן על פי מה שכתב רבינו שם (בדרשת תורת ה' תמימה): מפני שראיתי בכתוב שנסו החרטומים להוציא הכנים ולא יכלו. ובודאי יראה כי החרטומים יודעים כעצמם אם ידעו אותם אם לאו. ואם השד יכול לאסוף הדברים הרקים אם לאו וכו', אבל הפשט הנכון הנראה לי כי היה רצון מן הקב"ה לבטל מהם כחם ויכלתם מעתה. 4 כלומר בשתי מכות הראשונות לא היתה בהן בריאה חדשה. כי מכת הדם הפוך תולדות המים לדם גם הצפרדעים מן היאור עלו (בחי). 5 כי לא היה שם בריאה או יצירה חדשה. 6 סנהדרין כ ט. 7 מנע מדברייך ופנה להלכות נגעים ואהלות שהן חמורים ובהם אתה מתוודע ולא בהגדה (רש"י שם). 8 בראשית א ב. 9 סנהדרין שם. 10 לפנינו: מכשעורה. 11 ע"פ כ"א, וכו"ש: ולא יוכלו. 12 כלומר על דעת רז"ל שאמרו שאין השד וכו', אם כן לא היה צריך לומר שלא היה להם כח לברא אותם אלא אפילו לאסוף אותם ולהביאם ממקומם אין להם כח. לפי שהם פחותים מכעדה (בחי). וזה כדברי רב פפא (סנהדרין סו, ב) ע"ש. 13 שמור"י י. 14 כל זה משמות רבה, כלומר לכן מאז והלאה לא חששו לדמות עצמן למשה להוציא המכות (ע"י יוסף). 15 ראב"ע פי' הארוך. 16 להלן ט י. 17 שמור"י י ד. 18 להלן י ה.

ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן קְחוּ לָכֶם מְלֵא חֲפִינֵיכֶם פִּיחַ כֶּבֶשׂוֹן וְזֶרְקוּ
 ט מֹשֶׁה הַשְּׂמִימָה לְעֵינֵי פְרָעָה: וְהָיָה לְאַבְקָ עַל כָּל-אֶרֶץ מִצְרַיִם וְהָיָה עַל-
 י הָאָדָם וְעַל-הַבְּהֵמָה לְשַׁחֵן פֶּרַח אֲבַעֲבַעַת בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם: וַיִּקְחוּ
 אֶת-פִּיחַ הַכֶּבֶשׂוֹן וַיַּעֲמְדוּ לְפָנֵי פְרָעָה וַיִּזְרַק אֹתוֹ מֹשֶׁה הַשְּׂמִימָה וַיְהִי שַׁחֵן
 יא אֲבַעֲבַעַת פֶּרַח בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה: וְלֹא-יָכְלוּ הַחֲרָטְמִים לַעֲמֹד לְפָנֵי מֹשֶׁה

ח. נֹאמֶר יְיָ לְמֹשֶׁה וְלְאַהֲרֹן. סְבוּ לְכוּן מְלֵי חוֹפִינֵינוּן. פִּיחַ דְּאֶתוּנָא. וַיִּזְרְקוּ מֹשֶׁה. לְצִיחַ שְׂמִיָּא לְעֵינֵי פְרָעָה: ט. וַיְהִי לְאַבְקָא. עַל כָּל אֶרְעָא דְּמִצְרַיִם. וַיְהִי עַל אֲנָשָׁא וְעַל בְּעִירָא. לְשַׁחֵן סְגִי. אֲבַעֲבֹעֵין בְּכָל אֶרְעָא דְּמִצְרַיִם: י. וְנָסִיבוּ. יְת פִּיחַ דְּאֶתוּנָא. וַקְמוּ קַדָּם פְּרָעָה. וַיִּזְרַק יְתִיה. מֹשֶׁה לְצִיחַ שְׂמִיָּא. וַיְהוּה. שַׁחֵן אֲבַעֲבֹעֵין. סְגִי. בְּאֲנָשָׁא וּבְבְעִירָא: יא. וְלֹא יָכִילוּ תְרַשְׂיָא. לְמַקָּם. קַדָּם מֹשֶׁה

רס"ג (ח) פִּיחַ, אַבְקַ כֶּבֶשׂוֹן. הַשְּׂמִימָה, לְאוֹר. (י) אֶת פִּיחַ, מִפִּיחַ. הַשְּׂמִימָה, לְאוֹר¹⁷.

17 כתב רבינו בפירושו לאיוב ב יב: על ראש השמימה, ענינו באור כי מן הנמנע שיתרומם העפר לשמים. ואפילו על הארץ עצמה לא יתרומם עד לקרבת הגלגלים דומה לזה חזקו משה השמימה.

רשב"ם (ח) פִּיחַ. אֶפְרָ דַּק שֶׁמֶתְנַפֵּחַ בְּרוּחַ. (ט) פֹּרַח. מַגְדֵּל אֲבַעֲבוּעוֹת מְלֹאוֹת מוֹרַסָּא וְלִיחְלוּחַ.

רמב"ן (ט) וְהָיָה לְאַבְקָ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, עַל דַּעַת רְבוּתוֹ³⁹ יִהְיֶה מִן הַפִּיחַ הַהוּא אַבְקַ יוֹרֵד עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהָיָה הָאֲבַקַּ הַהוּא כְּשׂוֹרֵד עַל הָאָדָם וְעַל הַבְּהֵמָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵעַלָּה בְּהֵן שַׁחֵן וְאֲבַעֲבוּעוֹת. כִּי הָיָה חָם שׂוֹרֵף, וְאוֹלֵי הָיָה הַרוּחַ מְכַנֵּס אַבְקַ גַּם בְּבָתִּים וְאִין נִיצַל מִמֶּנּוּ, וְנִכְוֵן הוּא. וְכֵן יֵרֵד פַּעֲמִים רְבוּת בִּימֵי הַבְּצוּרָה כְּדַמּוֹת אַבְקַ בְּרֹדֶת הַטֵּל, וְכַתִּיב יֵתֵן ה' אֶת מַטֵּר אֶרְצְךָ אַבְקַ וְעַפְרָ (דְּבָרִים כח כד). וְכֵן יִתְכַן לֹמֵר עַל דֶּרֶךְ הַפֶּשֶׁט כִּי פִירוּשׁ וְהָיָה לְאַבְקַ, שִׁיחִיָּה הָאֲבַקַּ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִן הַפִּיחַ בְּמַקְוֵמוֹ⁴⁰ נוֹתֵן שַׁחֵן עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁהִלְקָה אֶת הָאוֹר לַעֲשׂוֹת כֵּן וְגֹזַרְתָּ עֲלֵינוּ הָיָה.

(יא) וְלֹא יָכְלוּ הַחֲרָטְמוֹת לַעֲמֹד לְפָנֵי מֹשֶׁה, בּוֹשׁוּ וְהִכְלִמוּ וְחָפְזוּ רַאשֵׁם⁴¹ כְּהִיּוֹתָם מְלֵאִים שַׁחֵן, וְלֹא יָכְלוּ מִלְּט נַפְשָׁם, עַל כֵּן לֹא כָּאוּ בְּהִיכַל הַמֶּלֶךְ⁴² וְלֹא נִרְאוּ לְפָנֵי מֹשֶׁה בְּחֻצוֹת וְהָיוּ בְּבַתְיָהֶם מְסוּגְרִים.

39 שמור"ר יא. ו. 40 ולא על כל ארץ מצרים. כבאר הראשון. 41 ירמיה יד ג. 42 תהלים מה טז.

חזקוני מְקַנְהָ וְגו' (פְּסוּקַ ד'). (וַיִּכְבַּד אֶת לְבוֹ) וַיִּכְבַּד לֵב פְּרָעָה, כֵּאֵן לֹא שִׁיחַ שִׁישְׂאֵל רַפּוּאָה, דְּמִי שֶׁמֶת מֵת וּמִי שַׁחֵי חִי⁵⁷.

(ח) מְלֵא חֲפִינֵיכֶם, דְּבַר זֶה לֹא הָיָה מְסַפִּיק לְכָל מִצְרַיִם, לְפִיכֵךְ צִ"ל מְעַצְמוּ בֵּא הַשַּׁחֵן וְלֹא מִתּוֹלְדוֹת הָאֵשׁ. אֵלֵא שְׂאִין הַקִּב"ה רוּצָה לְשָׁנוֹת מְנַהֵג הָעוֹלָם וְעוֹשֶׂה כַּעֲנַן בְּמַקְצַת הַנּוֹהֵג⁵⁸. פִּיחַ, רַמְזָן רִיקוּל"ט בְּלַעֲזוֹ, מַגְזַרְתָּ: נּוֹפֵחַ בְּאֵשׁ פָּחַם (ישעיה נד טז). וְזֶרְקוּ מֹשֶׁה הַשְּׂמִימָה, בְּהִרְבַּה מְקוֹמוֹת נִקְרָא הָאוֹר שְׂמִים. וּמִן הָאוֹר נִחְלַק וְנִפְלַ עַל כּוֹלָם. (ט) לְאַבְקַ, הַלְּמ"ד בְּשׂוֹא וְהָאֵל"ף בְּקַמְץ. (י) בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה, פִּירֵשׁ"י⁵⁹: וְהִירָא אֶת דְּבַר ה' הֵינִים אֶת מְקַנְהוֹ אֵל הַבְּתִים זֶהוּ לְשׁוֹן פִּירֵשׁ"י וְאִינוּ הַפְּסוּקַ.

57 כבור שור. 58 ג"ז בכבור שור. 59 לשון רש"י: "ואם תאמר מאין היו להם הבהמות והלא כבר נאמר רימת כל מקנה מצרים (לעיל פסוק ו), לא נגזרה גזרה אלא על אותן שבשדות בלבד, שנאמר במקנך אשר בשדה (שם ג) והירא את דבר ה' הניס את מקנהו אל הבתים", ע"כ. ומעיר רבינו שהלשון "והירא וכו'" אינו לשון הפסוק. כי הפסוק הזה נאמר להלן במכת ברד ולא במכת דבר דלעיל, אלא הוא לשון רש"י.

(ח) מְלֵא חֲפִינֵיכֶם, יְלוּיֵינִי"ש בְּלַעֲזוֹ. פִּיחַ כֶּבֶשׂוֹן, דְּבַר הַנֶּפֶחַ מִן רֵשׁ"י הַגְּחִלִים עֲמוּמִים הַנְּשַׁרְפִים בְּכֶבֶשׂוֹן, וּבְלַעֲזוֹ אוֹלְכֵי"ש. פִּיחַ, לְשׁוֹן: הַפְּחָה, שֶׁהַרוּחַ מְפִיחַן וּמְפִירַחַן. וְזֶרְקוּ מֹשֶׁה, כֹּל דְּבַר הַנּוֹרֵק בְּכַח אִינוּ נּוֹרֵק אֵלֵא בִּיד אַחַת. הֵרִי נְסִים הִרְבָּה⁶⁶, אַחַד שֶׁהַחֲזִיק קוֹמְצוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מְלֵא חֲפִינֵים שְׁלוֹ וְשֶׁל אַהֲרֹן, וְאַחַד שֶׁהֵלֵךְ הָאֲבַקַּ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם. (ט) לְשַׁחֵן פֶּרַח אֲבַעֲבַעַת, כְּתַרְגוּמוֹ: לְשַׁחֵן סְגִי אֲבַעֲבוּעֵין, שְׁעַל יֵדוֹ צוֹמַחֵין בְּהֵן בּוּעוֹת. שַׁחֵן, חֲמִימוֹת, וְהִרְבָּה יֵשׁ בְּלְשׁוֹן מִשְׁנֵה: שְׁנַה שְׁחוּנָה⁶⁷. (י) בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה, וְאִם תֹּאמַר מֵאִין הָיוּ לְהֵם הַבְּהֵמוֹת, וְהֵלֵא כִּבְר נֹאמַר: וַיִּמַּת כָּל מְקַנְהָ מִצְרַיִם (לְעִיל פְּסוּקַ ו), לֹא נִגְזְרָה גְזֵרָה אֵלֵא עַל אוֹתֵן שְׁבִשְׂדוֹת בְּלִבְדוֹ, שֶׁנֹּאמַר: בְּמַקְנֵךְ אֲשֶׁר בְּשָׂדֶה (שֵׁם פְּסוּקַ ג), וְהִירָא אֶת דְּבַר ה' הֵינִים אֶת מְקַנְהוֹ אֵל הַבְּתִים⁶⁸. וְכֵן שְׁנוּיָה בְּמַכִּילֵתָא⁶⁸ * אֲצַל: וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רִכָּב בַּחוּר (לְהֵלֵן יֵד ז). 66 שם ה. 67 יומא נג ב. 68 ראה חזקוני. *68 בשלח מסכתא דריה פ"א.

(ט) וְהָיָה, זֶה מַעֲשֶׂה נֶס, שֶׁזֶה הַפִּיחַ, שֶׁהוּא מְעַט, נַעֲשֶׂה אַבְקַ עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם וְלֹא הַפִּירֵשׁ יִשְׂרָאֵל⁸¹. אֲבַעֲבַעַת, הַאֵל"ף נוֹסֵף, כִּי הוּא מַגְזַרְתָּ מִים תְּבַעָה אֵשׁ (ישע"י סד א), וְהַמְלָה כְּפוּלָה⁸² כְּמוֹ, תִּשְׁעֲשַׁעוּ (שֵׁם סו יב), תִּשְׁגִּישְׁגִי (שֵׁם יז יא). (י) וַיִּקְחוּ אֶת פִּיחַ הַכֶּבֶשׂוֹן, מְלֵא חֲפִינֵיהֶם כֹּאֲשֶׁר הַזְכִּיר, וּמֹשֶׁה זֶרַק הַכָּל⁸³. (יא) יִתְכַן שֶׁהַחֲרָטְמוֹת לֹא לָקוּ בְּמַכַּת הַצְּפַרְדְּעִים וְהַעֲרוּב, בַּעֲבוּר חֲכַמְתָּם בְּקִשׁוֹ דֶּרֶךְ בְּחֲכַמַת הַתּוֹלְדוֹת⁸⁴ לְהַרְוִיחַ לְהֵם מְעַט. וְעַתָּה 81 ראה לעיל ז כד. 82 בצורת מרובעים. 83 ראה לעיל ח. יב. 84 הטבע.

(ח) פִּיחַ כֶּבֶשׂוֹן, הָעוֹלָה לְמַעְלָה, וְהוּא הָאִיד שִׁתְחַבְּרַ, וְהוּא רַאב"ע הַקָּצֵר. (ט) גַּם הַפִּיחַ יֵשׁוּב כְּדַמּוֹת אַבְקַ שֶׁהוּא עֹפֵר עַל כָּל מַלְכוּת מִצְרַיִם, גַּם הָאֲבַקַּ יְהִי לְשַׁחֵן פֹּרַח אֲבַעֲבוּעוֹת. אֲבַעֲבוּעוֹת, הַאֵל"ף נוֹסֵף וְהַפ"א וְהַעֲיִין כְּפוּל, וְכַמוֹהוּ מִים תְּבַעָה אֵשׁ (ישעיה סד א)⁴⁸. גַּם מֵלֵת לְשַׁחֵן מוֹשֶׁכֶת עֲצֻמָּה וְאַחֲרֵת עֲמָה. וְכֵן הוּא לְשַׁחֵן פֹּרַח שַׁחֵן אֲבַעֲבוּעוֹת, וְהַפְּסוּקַ הַשְּׁנִי לְעַד, גַּם הוּא הִפְךָ זֶה⁴⁹. 48 מן כעה. 49 בפסוק ט: לשחין פרח אבעבועות. בפסוק י: ויהי שחין אבעבועת פרח. כלומר, בראשון פרח לפני אבעבועות, ובשני אבעבועות פרח.

(ח) לְעֵינֵי פְרָעָה. לְמַעַן יִרְאֶה שֶׁלֹּא הִיתָה מְכָה מְסוּכְבַת מַעְפוּשׁ סְפוּרָנוּ בְּלִיחוֹת מִצַּד הָאוֹר אוֹ הַמַּעֲרַכַת⁴³, אֲשֶׁר מֵהֵם תְּבוֹא לְפַעֲמַיִם מַכַּת מְדִינָה טְבַעִית. 43 הַכּוֹכָבִים וּמּוֹלּוֹת הַמַּשְׁפִּיעִים עַל הָאֶרֶץ.

מלכא ואמרין לא איתי אינש על יבשתא, די מלת מלכא יוכל להחוייה, כל קבל די כל
 מלך רב ושליט מלה כדנא לא שאל לכל חרטום ואשף וכשדי, ומלתא די מלכא שאל יקירא
 ואחרן לא איתי די יחונה קדם מלכא להן אלהין די מדרהון עם בישרא לא איתוהי⁴⁰.
ודרוז"ל⁴¹: אמרו לו: כשהיה בית המקדש קיים היה אדם הולך אצל הנביא או אצל בני
 אהרן הכהנים ושואל באורים ותומים ומגלה לו את הדבר*. וזהו רמז הכתוב: שאמר:
 ואחרן*, כאלו אמר, ואהרן לא איתי* די יחוינה, שאותיות אחה"ע מתחלפות. אמר להם:
 נתתם לי עצה להחריבו. מיד כעס: ואמר להובדה לכל חכימי בבל. ודתא נפקת וחכימיא
 מתקטלין, ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה⁴². בא דניאל לפני נבוכדנצר, אמר לו: האיתך*
 כהל להודעתני חלמא די חזית ופשרה⁴³. אמר לו: אין, אמר לו: אימתני. אמר לו: לא
 לאחר שלשים יום ולא לעשרים יום, אלא המתן עד הלילה ולבקר אני אומר לך⁴⁴. אדין*
 דניאל לביתה אזל ולחנניה מישאל ועזריה חברוהי מלתא הודע, ורחמין למבעא מן קדם
 אלה שמיא על רזא דנה די לא יהובדון דניאל וחברוהי עם שאר חכימי בבל, אדין לדניאל
 בחזווא די ליליא רזא גלי אדין דניאל ברך לאלה⁴⁵ שמיא³⁶. ואין פותר אותם לפרעה.
דרשו רבותינו זכרונם לברכה⁴⁶: פרעה ראה החלום ופתרונו עמו, וזכר החלום ושכח
 הפתרון שראה, והיו אומרים לו: שבע בנות אתה מוליד ושבע בנות אתה קובר, ויש
 לתמוה איך אפשר שלא יוכלו חכמי הגדולים וחרטומיו להודיע לו פתרון החלום, והדברים
 מוכיחים שהם מורים שבע שני שבע ושבע שני רעב, שהרי הפרות היו סימן לחרישה*,
 כענין שכתוב: ורב תבואות בכח שור⁴⁷, והשבלים גם כן סימן הקצירה, אבל הכל היה
 סבה מבעל הסבות יתעלה שסכל עצתם והשיב אחור חכמתם, כענין שכתוב: משיב חכמים
 אחור ודעתם⁴⁸ סכל⁴⁸, ומנע מהם הפתרון לבעבור סבב את פני הדבר ולתת גדולה ליוסף,
 והוא דבר הנביא ע"ה שאמר: אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה עצה נבערה⁴⁹,
יבאר כי הקב"ה סכל עצתם, זהו שאמר: עצה נבערה, וכתוב: איה אפוא חכמך ויגידו
 נא לך⁵⁰, הכונה שהיה להם להבין לולא שהקב"ה מנע מהם זאת, ועל זה דרשו רז"ל⁵¹:
 בקש לץ חכמה ואין, ודעת לנבון נקל⁵², בקש לץ חכמה ואין, זה חכמי פרעה, ודעת לנבון
 נקל, זה יוסף.

Jeremy

מא 370
סב 370

מא 370
סב 370

40 שם י"א. 41 תנחומא מקץ ב. 42 דניאל ב, יביג: ויאמר להאביר את כל חכמי בבל. והרת
 יצאה והחכמים נהרגים (כלומר, נידונו למיתה) ויבקשו דניאל וחבריו להיהרג. 43 שם כו. 44 הפרט
 הזה הובא בתנחומא שם, ובמקרא ליתא. 45 שם יז, יט. 46 הענין שפרעה ראה החלום ופתרונו
 עמו לא מצאתי מפורש, אלא נראה שהוא ביאור רבינו על המדרש (ב"ר פט, ז): פותריו היו אותו אלא
 שלא היה קורו נכנס באוניו, שבע פרות הטובות ז' בנות וכו'. 47 משלי יד, ד. 48 ישע' 48
 מר, כה. 49 שם יט, יא. 50 שם יב. 51 ב"ר פט, ז. 52 משלי יד, ו.

(כלומר מה שבקש המלך), יען אשר (כלומר, והראיה לדברינו היא) כל מלך שר ושליט דבר
 כזה לא שאל מכל חרטום וקוסם וכשדי. והדבר
 אשר המלך שואל כבוד הוא, ולא יש (= אין) אחר
 בעולם אשר יגידו לפני המלך רק האלים אשר
 אין מדורים עם בשר. ומגלה לו את
 הדבר. ועכשיו אין בית המקדש קיים, ואין
 שואלין באורים ותומים. אמר להם: וכן היה
 בית המקדש יפה ונתתם לי עצה שאחריבנו.
 מיד כעס, ואמר: להובדה וכו'. ואחרן לא
 איתי די יחונא קדם מלכא. ואהרן לא

איתי. כן גם ברש"י לדניאל ב, יא. ובתנחומא
 מקץ ב ליתא. האיתך. היש עמך יכולת
 להודיעני החלום אשר ראיתי ופתרונו? אדין.
 אז הלך דניאל לביתו והודיע הדבר לחנניה
 מישאל ועזריה חבריו. ולבקש רחמים מלפני
 אלהי שמים על סוד זה, לבל יאבדו דניאל
 וחבריו עם שאר חכמי בבל. אז נגלה לדניאל
 הסוד בחזון הלילה, אז ברך דניאל את אלהי
 השמים. שהרי הפרות היו סימן לחרישה.
 כפירוש הרמב"ן בפסוק ב (עמ' רכה): והפרות
 סימן לחרישה והשבלים סימן לקציר.

ולמכשפים⁵⁹. גם הם. לא קרא תחלה אלא לתינוקות* ואח"כ לחכמים ולמכשפיהם. לכך כתוב: ויעשו גם הם. אמר רבי שמעון בן פוי⁶⁰ מה ראו להקיש דבת⁶¹ נחש למלכות. שנאמר: קולה כנחש ללך⁶², מה הנחש מתעקס והולך כך מלכות מצרים מעקמת דרכיה. מה נחש מלחש והורג כך מלכות מצרים מלחשת והורגת. תלה המטה כנגד פרעה אמר לו: מזה אתה לוקה. [בלהטיהם. ⁶³מעשה כשפים] ועל ידי מלאכי חבלה הם נעשים. המלה בגזרת מלשון: אש לוהט⁶⁴, להבה תלהט רשעים⁶⁵, והענין כי הם עושים⁶⁶ על ידי לוהטים, מלאכי אש* מלהט באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב. ואולי יקראו כן המלאכים השוכנים באויר בגלגלי היסודות* שקורין אותם שדים⁶⁷. בלטיהם⁶⁸, מעשה שדים⁶⁹, ונקראים כן לפי שבאים אל האדם בלע, לפי שהם בעלי גופות מאויר שאיננו מורגש, וזהו שאמר: לחכמים ולמכשפים, כי חכמי ההשבעות ואסיפת השדים היו ראשיהם זקניהם, וחרטומי מצרים יכלול את שניהם*. ומלת חרטומים מלה מורכבת: חר טמי, כלומר הנחרים* בעצמות כי רוב האומנות הוא בעצמות מתים או בעצמות חיות⁶⁸, כן כתב הרמב"ן ז"ל.

(יב) ויהיו לתנינים. לא אמר: ויהיו תנינים, אלא לתנינים, בא ללמד שלא היה כח בחרטומים לעשותם תנינים ממש רק שנדמו לתנינים* בחכמת הכשפים ואחיות עינים. והלשון הזה כלשון: וימס לבב העם ויהי למים⁷⁰, שאין הכונה מים ממש אלא שנתרכך לבם כדבר הנתון במים, וכן: וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן⁷¹, שאין להבין אבן ממש. ואם אתה אומר והלא במשה נאמר הלשון הזה: ויהי לתנין⁷², ולא אמר: ויהי תנין, יש לפרש, כי זה של משה שאמר, ויהי לתנין הוא הויה אמתית, הוא לשון: ויהי האדם לנפש חיה⁷³, האמור במעשה ידיו של הקב"ה שהוא הויה אמתית, אבל ויהיו לתנינים האמור בחרטומים דמיון והויה מזויפת, ומפני שהלשון בשניהם אחד: ויהי לתנין, ויהיו לתנינים, כדי שלא תבין שענין משה דומה לשל החרטומים, לכך הוצרך לסמוך לו מיד: ויבלע מטה אהרן את מטותם⁷⁴, והנה זה ראייה כי מטה אהרן אחר שהיה תנין ממש* בלע את מטותם, ולמדך הכתוב בזה כי חזר תנין ממש, אבל של חרטומים לא היו תנינים ממש, ומזה אמר את מטותם ולא אמר, תניניהם*. ועוד שלא הזכיר בחרטומים שיעשו כן לפני פרעה.

59 בשמות רבה ט, ו: "מהו נם, שאף לאיתו קרא ועשתה כן", כלומר שגם היא עשתה כשפים. ועיין ת"ש הערה מב. 60 שמות רבה ט, ב. 61 דבת, שם: "כריכת" — כי מכיא בתחילה לשון המטנה: "ואפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסוק". ועל זה שואל: מה ראו חכמים להקיש כריכת נחש למלכות. — ובתנחומא גורס רק: מה ראו חכמים להקיש מלכות לנחש. 62 ירמ' מו, כב. [63] מפירוש הרמב"ן פסוק יא (עמ' שט, י). 64 תהלים קד, ד. 65 שם קו, יח. 66 עושים, ברמב"ן: נעשים. וכן בפירוש הטור על התורה. 67 עיין בכאורנו לרמב"ן (עמ' שי) ד"ה שדים. 68 להלן ח. ג. 69 סנהדרין סז, ב. 70 יהושע ז, ה. 71 שמואל"א כה, לו. 72 פסוק י.

דבר בטבע, והמופתים שעשו לא היו אלא בתחבולה ובאחיות עינים. וסמך לזה הוא מוצא בכתוב "והיו לתנינים", חסר מפני שהמטות של החרטומים היו לתנינים רק על פי דבריהם, ולא באמת (פ. צוקר "על תרגום רס"ג לתורה" עמ' רעט). ועיין דרשת הרמב"ן תורת ה' תמימה קמרו. אחר שהיה תנין ממש. וחזר להיות מטה אז בלע את מטותם. כן מוכרח לפרש כוונת רבינו, ועיין ביאורים להלן. ולא אמר "תניניהם". לכאורה קשה הלא גם את של אהרן

ויקרא גם פרעה. אלא לתינוקות. של ד' וה' שנים (שמות רבה ט, ז). מלאכי אש וכו'. פי' מלאכי אש מלהטת באדם וכו' (טור). בגלגלי היסודות. עגול בחלל האויר שבו לפי דעת הקדמונים ארבעה היסודות. — והבטוי מיוסד על לשון ר' שלמה בן גבירול ב"כתר מלכות": גלגל הרוח... גלגל האש. שניהם. החכמים והמכשפים. הנחרים. השואלים. (יב) רק שנדמו לתנינים וכו'. כשיטת רבינו סעדיה גאון "שלא היה בכח החרטומים לשנות

Handwritten notes on the left margin, including "דב"ק" and other scribbles.

Handwritten notes on the right margin, including "ע"כ" and "ע"ל" and other scribbles.

ולפני עבדיו כמו שהזכיר במשה, שכל עניניהם זיוף אין בהם אמת. או אמר שהיה כח בחרטומים לעשות תנינים ממש במעשה הכשפים, וכמו שדרשו חכמינו ז"ל⁷⁵: למה נקרא שמם מכשפים⁷⁶ שמכחישין פמליא של מעלה, גם זה * יתכן, ומה שאמר: ויהיו לתנינים' יהיה תנינים ממש, והוצרך לומר, לתנינים' בלמ"ד, לפי שמלת, ויהיו' חוזרת למטות, כלומר: ויהיו המטות לתנינים, וכן במשה: ויהי לתנין⁷⁷, ויהי המטה לתנין, וכן דבר הש"י: יהי לתנין⁷⁷, יהי מטך לתנין, ויהיה מעשה החרטומים ומעשה משה הכל שוה בתנינים ממש. אבל מלת, ויבלע' הוא היתרון והתגברות הכח אשר לאהרן על חכמת החרטומים, בין שיהיה הכולע בו מטה כמדרש רז"ל⁷⁸, בין שיהיה תנין, בין שיהיה המעשה שלהם דמיון ממש וכלל הענין, כי מלת, בלהטיהם' שנאמר בחרטומים⁷⁹, מעיד על סתירת חכמתם שאינה אמת רק זיוף ותחבולה, ומלת, ויבלע' מעידה על חכמת משה ואהרן, שהיא אמתית, וגובר על חכמת החרטומים. ופסוק, ויבלע' לעד, כי הדומם בלע דומם או חי, וכן מצינו בענין קרח שהדומם בלע חי ודומם, שנאמר: ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם ואת בתיהם⁸⁰.

(יז) בזאת תדע כי אני ה'. אתה אמרת: לא ידעתי את ה'⁸¹, ואינך מכירני, אני אעשה שתכירני, וכן כתוב: וידעו מצרים כי אני ה'⁸². עוד * בזאת תדע כי אני ה', על דרך הפשט במכה הזאת וכיוצא בה ראוי לך שתדע כי אני ה'. ועל דרך הקבלה: בזאת תדע כי אני ה', יבאר כי השם המיוחד הנעלם נודע על ידי המדה הנקראת, זאת', והיא היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים⁸³, ובה ידעו את השם בסוף, והזכיר בפרעה לאכזריות לבו: ולא שת לבו גם לזאת⁸⁴. הנה אנכי מכה במטה אשר בידי, הנה אנכי בגורתי, למדך שנהפכו המים לדם במראה, בטעם, וברית. במראה, שנאמר: ויך את המים אשר ביאור לעיני פרעה ולעיני עבדיו⁸⁵, כי ראו כן בעיניהם. בטעם, שנאמר: והדגה אשר ביאור מתה⁸⁶, הדגים חיים בקרירות המים וכיון שנהפכו לדם שתו הדגים ממנו, וחיותם אינו אלא במים צוננים, וכיון שנהפך הצונן לחמימות מתו מיד. וברית, שנאמר: ויבאש היאור⁸⁶. (כב) ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם. אחר שלקן המים על ידי משה ואהרן, מאין מצאו * החרטומים מים להפוך אותם לדם. והתשובה בזה: כי לא נתהפכו כל המים לדם בגזרת משה ואהרן רק המים אשר ביאור, שנאמר: הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאור ונהפכו לדם⁸⁷, וכתיב: וירם במטה ויך את המים אשר ביאור לעיני פרעה ולעיני עבדיו ויהפכו כל המים אשר ביאור לדם⁸⁵, לא אמר, כל מימי מצרים' אלא: כל המים אשר ביאור, וכן כתיב: ולא יכלו מצרים לשות מים מן היאור⁸⁶, ואם כן היו להם עוד מים מן הנהרות ומן האגמים. וזה אי אפשר לומר שהרי בפירוש אמר הכתוב:

75 חוליו ז, ב. — ועיין רמב"ן דברים יח, ט (עמ' תכ"ח) ונגם בדרשת תורת ה' תמימה (כתבי הרמב"ן ח"א עמ' קמו). 76 מכשפים, שם: כשפים. 77 פסוק ט. 78 שמות רבה ט, ה. 79 פסוק יא. 80 במדבר טז, לב. 81 לעיל ה, ב. — ומקור הדברים בפסיקתא זוטרתי. 82 להלן יד, יח. 83 שם לא. 84 פסוק כג. 85 פסוק כג. 86 פסוק כא. 87 פסוק יז.

(יז) עוד. פירוש של "בזאת תדע וגו'". (כב) מאין מצאו וכי. רבינו האריך בענין זה. ועיין ראב"ע (פסוק כב) שגם כן האריך בזה. ובתרגום יונתן כבר הרגיש בשאלה זו, ותרגם: ועבדו היכדין אצטגניני מצרים בלחשיהון והפיכו מן מיא דגושן לאדמא — כי רק המים אשר במצרים נהפך לדם, ולא בגושן. ועיין בת"ש קרא "מטה" ולא תנין, כמו שכתוב: ויבלע מטה אהרן את מטותם. — והנה תהיה מזה ראיה שכוונת רבינו למעלה, שגם מטה אהרן אחר שהיה תנין ממש חזר להיות מטה ואז בלע "את מטותם", שמעולם לא היו תנינים ממש. ובה מיושב לשון הפסוק הנ"ל, לפי דעת רבינו. גם זה. שגם מטותם נעשו לתנינים ממש.

Handwritten notes on the left margin, including "הנה אנכי" and "בגורתי".

Extensive handwritten notes on the right margin, including "בזאת תדע" and "הנה אנכי".

ח (ה) למתי אעתיר לך. פירש רש"י ז"ל: אלו נאמר מתי אעתיר לך היה משמע מתי אתפלל, עכשו שאמר, למתי, אני היום אתפלל עליך שיכרתו לזמן שתקבע לי, אמור לי לאיזה יום תרצה שיכרתו, עד כאן. והנה משה בצאתו מעם פרעה היה מתפלל מיד שתסור המכה למחר⁹, וכן תמצא במכת הערוב שאמר: הנה אנכי יוצא מעמך והעתרת אל ה' וסר הערוב מפרעה מעבדיו ומעמו מחר¹⁰, וכתוב: ויצא משה מעם פרעה ויעתר אל ה'¹¹, כי בצאתו היה מתפלל מיד שתסור המכה למחר, וזה סיוע לפירוש רש"י ז"ל. והתימה על הרמב"ן ז"ל שאמר שלא התפלל עד למחר, ואמר כי למ"ד, למתי נוספת, וכמוהו: למן היום אשר יצאת מארץ מצרים¹², שאילו התפלל בו ביום, כאשר סרה המכה למחר, היה ראוי לומר: ויעש ה' כדבר משה ממחרת, וכיון שלא אמר כן, נראה כי בשעת תפלתו היתה המכה מסתלקת מיד, וכיון שאין הסתלקות המכה עד למחר לא התפלל עד למחר. והנה הכתוב מוכיח כדברי רש"י שאמר: הנה אנכי יוצא מעמך והעתרת אל ה'¹⁰, ולא אמר, והעתרת אל ה' מחר, למדך בזה שתקף שיצא מיד התפלל שתסור מכת הערוב מעבדיו ומעמו מחר, כי כיון שהתחיל פרעה במכה זו של צפרדעים להזכיר מחר¹³, ולהאריך הזמן עד למחר, גם משה הסכים בשאר המכות להאריך זמנם עד למחר, לא שיסורו מיד. ומזה תמצא כתוב במכת הערוב: למחר יהיה האות הזה¹⁴. ובמכת הברד כתיב: הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד¹⁵, ובמכת הדבר כתיב: מחר יעשה ה' הדבר הזה בארץ¹⁶, ובמכת הארבה כתיב: הנני מביא מחר¹⁷. ומזה שהאריך פרעה המכה הראשונה עד למחר, חשב כי הגיע עת סור המכה בעת ההיא * מדרך מערכת הכוכבים, ומשה היודע העת היה מבקש שיאמר לו פרעה להסירם מיד, על כן רצה לסכול¹⁸ דעתו להבחין את משה בחכמתו, והאריך הזמן עד למחר והשיב לו משה רבינו ואמר: כדברך¹⁹, שלא יסורו היום עד מחר, ומזה תוכל להבין, כי אין המכה בכח המערכת רק בכח הש"י, זהו: למען תדע כי אין כה' אלהינו¹⁹.

ח (ז) ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים. לא תמצא בשאר המכות שיחזור להזכיר המכה עם התפלה, אבל יאמר סתם: ויעתר אל ה'²⁰, ויפרוש כפיו אל ה'²¹. אבל יתכן לפרש כי הוצרך בכאן לומר, על דבר הצפרדעים לפי שהקב"ה הזכיר למשה לשון עליה, הוא שאמר: ושרץ היאור צפרדעים ועלו ובאו בביתך²², וכן אמר משה לאהרן: והעל את הצפרדעים²³, וכן כתוב למעלה במעשה: ותעל הצפרדע²⁴, וכדי שלא תבין בלשון עליה זה שהזכיר בכל פעם, שבאו הצפרדעים בדרך הטבע והמקרה מצד התחבולה והחכמה כחכמת החרטומים, ולא מאת ה' היתה זאת, לכך אמר: על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה, לבאר כי אדון הכל ית' שם המכה הזאת לפרעה ולא כח הטבע.

יד) ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים. [25] הזכיר, ויעשו כן, כי כן הכו הארץ ואמרו השבעת השדים כמנהגם בשאר המכות, וזה כדי להוציא את הכנים ולא יכולו²⁵]. וזהו יורה כי מה שהזכיר למעלה: ויעשו כן החרטומים, באות התנין²⁶ ובמכת

9 להלן פסוק ח. 10 שם פסוק כה. 11 שם כו. 12 דברים ט, ז. — הלמ"ד של „למן" נוספת. 13 ויאמר למחר (פסוק ו). 14 להלן פסוק יט. 15 שם ט, יח. 16 שם ט. 17 שם י, ד. 18 לסכול, כן נכון ע"פ ד"ר. בס"ש: לסכול. 19 פסוק ו. 20 להלן פסוק כו. 21 שם ט, לו. 22 לעיל ז, כה. 23 לעיל ח, א. 24 שם ב. [25] לשון רמב"ן פסוק יד (עמ' שי"ב). 26 לעיל ז, יא.

עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רעים (תהלים עת, מט), חרון אפו אחת, עברה שתיים, וזעם שלש, וצרה ארבע, משלחת מלאכי רעים חמש. ח (ה) בעת ההיא. היינו בזמן שעמד בו. — פירוש זה הובא בראב"ע בשם הגאון רב שמואל בן חפני, וגם הרמב"ן הביאו.

י"ח (ז) י"ח (ז) י"ח (ז)

י"ח (ז) י"ח (ז) י"ח (ז)

י"ח (ז) י"ח (ז) י"ח (ז)

הדם²⁷, שהכל עשייה מזוייפת והכל דמיון, ואין להבין, ויעשו כן' שעשו, והכתוב הזה מעיד עליהם כן שהרי אומר: ולא יכלו. ומה שהזכירם למעלה בשם, חרטומי מצרים²⁸ ויזכירם עתה בשם חרטומים סתם, יתכן לפרש, כי לפי שהיו החרטומים חכמים גדולים בעיני מצרים הזכירם הכתוב למעלה שני פעמים בשם הידיעה באות התנין ובמכת הדם, הוא שכתוב באות התנין: חרטומי מצרים בלהטיהם²⁶, ובמכת הדם: חרטומי מצרים בלהטיהם²⁷, והגיד בזה חכמתם שהיא חכמת הכשפים וחכמת השדים²⁹, ולכך הזכירם כן³⁰ שתי פעמים בשם הידיעה והכבוד, כי היו ידועים ואנשי השם בחכמות ההם, ואח"כ במכת הצפרדעים נתמעטה חכמתם ומעלתם אצל מצרים ואבדו השם ההוא, וקראם הכתוב חרטומים סתם לא חרטומי מצרים ככתחלה, וזהו שאמר: ויעשו כן החרטומים בלהטיהם ויעלו את הצפרדעים³¹, ואחר כך במכת הכנים בטלה חכמתם ונתמעטה מעלתם יותר ויותר כשהוצרכו להודות על כרחם: אצבע אלהים היא³², אמרו: כי היא מכה מאת ה' יתעלה, הזכירם בחסרון השם* ובחסרון היכולת*, הוא שאמר: ויעשו כן החרטומים בלהטיהם להוציא את הכנים ולא יכלו, החרטומים' כתיב, וממכת הכנים ואילך נאבדו מן הכתוב ולא נזכרו בשם חרטומי מצרים אלא³³ חרטומים סתם. וחסרון השם חסרון היכולת*, הוא שכתוב במכת השחין: ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה³⁴, כי נתביישו* ולא יכלו להציל את עצמם.

(טו) ויאמרו החרטומים אל פרעה. עד עתה הזכיר, החרטומים' מלא ביו"ד אבל במכה זו של כנים שהזכיר בה: ולא יכלו³⁵, הזכיר, החרטומים' חסר יו"ד כי בכאן חסרה חכמתם ופשל כחם והודו על כרחם. ועוד יורה חסרון היו"ד על מה שדרשו רז"ל³⁶: עשרה קבין מכשפות ירדו לעולם תשעה נטלו מצרים ואחת כל העולם כלו. אצבע אלהים היא.³⁷ כאשר ראו החרטומים שלא יכלו להוציא את הכנים הודו במעשה אהרן שהיה מאת האלהים, ולכן לא קרא להם פרעה מן העת הזאת והלאה, וכדי להמעיט את הענין אמרו, אצבע אלהים', כלומר מכה קטנה מאתו, ולא אמרו, אצבע ה' כי פרעה ועבדיו לא יזכירו השם המיוחד רק בדברים עם משה, כי הוא יזכירנו להם³⁷, כן פירש הרמב"ן ז"ל אבל החכם ראב"ע ז"ל כתב, כי מה שאמרו, אצבע אלהים היא' אין זה הודאה שיודו במעשה

27 שם כב. 28 שם ז, יא, כב. 29 כמבואר לעיל ז, יא ד"ה בלהטיהם. 30 כו, כצ"ל ע"פ ד"ר. וכוונתו למה שהזכירם למעלה בשם "חרטומי מצרים". ובס"ט: "כאז" (!) והנה כל הרעיון מקולקל. 31 פסוק נ. 32 פסוק טו. 33 אלא חרטומים סתם וחסרון השם חסרון היכולת, כן נכון מאד ע"פ ד' נאפולי ופיזרו. ובשאר הדפוסים (וביחוד בדפוסים אחרונים) יש פה נמנום גדול בלשון שגורסים: "ולא חרטומים סתם בחסרון השם וחסרון היכולת", וזה מערבב את כל הרעיון. וגירסת ד"ר הנ"ל מאירת עינים. ועיין ביאורים. 34 להלן ט, יא. 35 פסוק יד. 36 קידושין מט, ב. [37] לשון

(יד) הזכירם בחסרון השם. הזכירה התורה את החכמים הללו בחסרון השם, כי עד הנה קראתם "חרטומי מצרים" ובהמשך קראם סתם החרטומים. ולבסוף, ממכת כנים ואילך, שוב לא הוזכרו. והנה חסרו שם. וגם קראתם עוד בחסרון היכולת, כמבואר להלן. ובחסרון היכולת. כי להלן בפסוק טו כתוב: ויאמרו "החרטומים" בלי יו"ד, לרמז שחסרה חכמתם וכשל כוחם (וכמבואר להלן בדברי רבינו). וגם הזכיר את חסרון יכולתם במכת שחין, כמו שמבאר והולך. וחסרון השם חסרון היכולת

וכו'. עכשיו מביא ראיה שלבסוף הזכירם התורה בשניהם, בחסרון השם וחסרון היכולת, וזו היא מה שכתוב בשחין וכו', כלומר כי לא רק שלא חששו שוב לדמות עצמן למשה להוציא המכות, אלא אף נתביישו לעמוד לפניו על כי לא יכלו להציל את עצמם. וגם לא כתוב שם חרטומי "מצרים" אלא חרטומים סתם, הרי שנעדר מהם שניהם: חסרון השם וחסרון היכולת. כי נתביישו. כלומר לא באו בהיכל מלך פנימה כלל ולא נראו לפני משה (עיין בדברי רבינו להלן ט, יב).

Handwritten notes in the left margin, including "שם כב" and "שם ז, יא, כב".

Handwritten notes in the top right margin, including "שם כב" and "שם ז, יא, כב".

Handwritten notes in the right margin, including "שם כב" and "שם ז, יא, כב".